

Een typologie van de carrières van het hogere personeel van de hertogen van Bourgondië in het graafschap Vlaanderen (1419-1477)

door

Jan DUMOLYN

Abstract

In the fifteenth century, the rise of the Burgundian state in the county of Flanders brought about a specialisation and differentiation within the administrative apparatus, though a 'bureaucracy' in the sense of Max Weber was still not established. This contribution focusses on the careers of the superior ducal officers of the Council of Flanders (the supreme court of law in the county) and the *Chambre des Comptes* (an institution for financial control) during the reigns of Philip the Good and Charles the Bold. Different financial and juridical career patterns are sketched. University degrees, noble titles, networks of social relations and patronage remained important factors in the course of these careers.

In de historiografie¹ is de aandacht voor de rol van de vorstelijke ambtenaren in het laatmiddeleeuwse staatsvormingsproces al een tijdje een constante waarde². De studie van Mario Damen over de gewestelijke ambtenaren van Holland en Zeeland in de vijftiende eeuw³ maakte

¹ Gebruikte afkortingen: ADN: Archives Départementales du Nord; PCEEB: Publications du Centre Européen d'Études Bourguignonnes; PTENC: Positions des Thèses de l'École Nationale des Chartes; SL: Standen en Landen; VKAWLSKB, KL: Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren.

² MATTEONI (O.), *Servir le prince. Les officiers des ducs de Bourbon à la fin du Moyen Age (1356-1523)*, Parijs, 1998; BARTIER (J.), *Légistes et gens de finances au XVe siècle: les conseillers des ducs de Bourgogne Philippe le Bon et Charles le Téméraire*, Brussel, 2 dln., 1952-1955; GUENÉE (B.), *Tribunaux et Gens de Justice dans le bailliage de Senlis à la fin du Moyen Age vers 1380 - vers 1550*, Parijs, 1963; AUTRAND (F.), *Naissance d'un grand corps de l'État. Les gens du Parlement de Paris 1345-1454* (Publications de la Sorbonne, Série NS, Recherche, 46), Parijs, 1981; KERHERVE (J.), *L'État breton aux 14e et 15e siècles: les ducs, l'argent et les hommes*, Parijs, 1987.

³ DAMEN (M.), *De staat van dienst. De gewestelijke ambtenaren van Holland en Zeeland in de Bourgondische periode (1425-1482)*, Hilversum, 2000.

net als mijn doctoraatsverhandeling⁴ deel uit van een in 1994 gestart Vlaams-Nederlands onderzoeksprogramma⁵ onder de titel 'Integratie van bovenaf? De bestuurlijke elite van de Bourgondisch-Habsburgse staat in de Nederlanden (einde veertiende eeuw - ca. 1530) als instrument van integratie: deskundigheid, betrouwbaarheid en identiteit als conflicterende eigenschappen van de staatsambtenaren'. In dat project stond de vraag centraal welke rol de gewestelijke ambtenaren speelden bij de integratie van de verschillende vorstendommen in de Bourgondische periode. Voor de moderne periode bestaan er al studies die aandacht besteden aan het personeel van de door mij onderzochte centrale hertogelijke instellingen: de Raad van Vlaanderen en de Rekenkamer van Rijsel⁶.

Een belangrijk onderdeel in die vraagstelling was het precieze carrièreverloop van deze hogere ambtenaren. De studie van de loopbanendynamiek van de laatmiddeleeuwse hogere ambtenaren is niet enkel vanuit institutioneel oogpunt van belang, maar kan ons ook veel leren over de eventuele tegenstellingen tussen de lokale en centrale niveaus van de administratie, tussen steden en plattelandskasselrijen, tussen wereldlijke en kerkelijke instellingen... Was er bovendien werkelijk sprake van een soort 'professionalisering' van het ambtenarenkorps in Weberiaanse bureaucratische zin? Waren de ambtenaren beter opgeleid en kenden hun carrières een verloop waaruit een zekere specialisering zou blijken? Waren 'kennis' en competentie het voornaamste om beroemd te worden of had men eerder behoefte aan 'kennissen' en een 'lange arm'?

1. DUUR VAN DE CARRIÈRES EN LEEFTIJD BIJ AANVAARDING VAN HET AMBT

Vooreerst moeten we ons buigen over de duur van de carrières en de leeftijd van de ambtenaren in kwestie. De gemiddelde carrièreduur van

⁴ DUMOLYN (J.), *Staatsvorming en vorstelijke ambtenaren in het graafschap Vlaanderen (1419-1477)*, Antwerpen, 2003.

⁵ Onder de auspiciën van het Vlaams-Nederlands Comité voor Taal en Cultuur, gesubsidieerd in het kader van een overeenkomst tussen het Nederlandse NWO en het FWO-Vlaanderen.

⁶ Zie voor deze instellingen VAN PETEGHEM (P.), *De Raad van Vlaanderen en Staatsvorming onder Karel V. Een publiekrechtelijk onderzoek naar centralisatiestreven in de XVII Provinciën*, Nijmegen, 1990; JEAN (M.), *La Chambre des Comptes de Lille. L'institution et les hommes (1477-1667)*, Parijs, 1992; VANDENBULCKE (A.), *Les Chambres des Comptes des Pays-Bas espagnols. Histoire d'une institution et de son personnel au XVIIe siècle* (Université Libre de Bruxelles, Faculté de Philosophie et Lettres, CVII), Brussel, 1996 en PREVENIER (W.) & AUGUSTYN (B.), *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, Brussel, 1997.

het hogere personeel van Raad- en Rekenkamer (in die instellingen zelf) bedroeg volgens onze berekeningen ongeveer 15 jaar en varieerde van 1 tot 47 jaar. De loopbanen duurden in Vlaanderen inderdaad langer; vooral in de Rekenkamer van Rijsel was dat het geval. In een volgens de lengte van de loopbaan opgestelde lijst van het personeel treffen we in de onderste helft duidelijk relatief meer personeelsleden van die laatste instelling aan. De carrières in de Rekenkamer - zo zal nog blijken - waren dus ook in Vlaanderen over het algemeen wat stabielier van aard dan in Holland.

De gemiddelde leeftijd van intrede in het Parlement van Parijs fluctueerde tussen 32 en 42 jaar⁷. Voor de kleine minderheid van onze onderzoekspopulatie van wie we een geboortedatum kenden (of konden benaderen), komen we uit op een gemiddelde leeftijd van 43 jaar⁸. We moeten er daarbij wel rekening mee houden dat de hogere personeelsleden van de Vlaams-Bourgondische regionale instellingen in vele gevallen eerder al een ander belangrijk ambt hadden bekleed, zoals secretaris of algemeen ontvanger. Maar ook om die ambten te bekleden moesten de ambtenaren in kwestie al een stuk in de dertig zijn⁹.

Het kwam er verder niet alleen op aan raadsheer te worden, men moest het ook blijven. Van al de raadsheren van het Parlement van Parijs (van wie het lot is gekend), stierf 59% tijdens de dienst, 29% nam een andere functie op, 5,7% nam ontslag, 5,3% werd afgezet en 1% vermoord¹⁰. We beschikken wat dat betreft niet over even precieze cijfers voor Vlaanderen, maar volgens onze berekeningen stierf één derde van onze onderzoekspopulatie eveneens tijdens het ambt in de centrale instellingen, terwijl we voor een andere significante groep ambtenaren hebben kunnen vaststellen dat ze na hun 'pensionering' nog een aantal jaren leefden buiten de actieve hertogelijke dienst. Ook

⁷ AUTRAND, *Naissance*, p. 26; zie voor een algemeen kader: HERLIHY (D.), *Age, Property and Career in Medieval Society*, in: M.M. SHEEHAN, *Aging and the Aged in Medieval Europe* (Selected Papers from the Annual Conference of the Centre for Medieval Studies, University of Toronto, held 25-26 February and 11-12 November 1983), Toronto, 1990, 143-158; AUTRAND (F.), *La force de l'âge: jeunesse et vieillesse au service de l'état en France aux XIVe et XVe siècles*, in: *Académie des Inscriptions et Belles-Lettres. Comptes-Rendus*, 1985, pp. 206-223.

⁸ Zie o.m. DUMOLYN (J.), *Het hogere personeel van de hertogen van Bourgondië in het graafschap Vlaanderen (1419-1477)*, doctoraatsverhandeling RUG, Gent, 2001, pp. 959-962, 1070-1073, 1325-1328.

⁹ Jan van de Kethulle werd bijvoorbeeld secretaris op ongeveer 35-jarige leeftijd; Jehan Aubert vervulde zijn eerste echt belangrijk ambt (penningmeester van de hertogin) toen hij 36 was: DUMOLYN, *Het hogere personeel*, pp. 833-837, 1074-1084.

¹⁰ AUTRAND, *Naissance*, p. 31.

in het hertogdom Orléans stierven vele ambtenaren in functie, of slechts korte tijd daarna¹¹. Van een echt 'pensioen' – in de hedendaagse betekenis – was er natuurlijk geen sprake, hoewel vorsten soms hun voormalige dienaren met een eventueel jaarlijkse gift of een rente bedachten¹². Raadsheren en rekenmeesters die zelf ontslag namen, wegens corruptie werden afgezet of een gewelddadige dood stierven, bleven telkens uitzonderingsgevallen¹³.

2. DYNAMIEK VAN DE CARRIÈRES

David Bousse en Victor van Ysemberghe zijn twee voorbeelden van ambtenaren die hun hele carrière lang – voor zover we daar zicht op hebben – in de Rekenkamer hebben gewerkt¹⁴. Ook rekenmeester Loys Dommessent betoonde levenslange trouwe dienst aan de vorst. De Rekenkamer schreef de hertog hoe deze laatste nog tijdens de ziekte die hem uiteindelijk fataal zou worden, zo lang als mogelijk was blijven verder werken¹⁵. Ook Jehan Aubert was een typisch voorbeeld van iemand die het grootste deel van zijn leven in één functie – het auditeurschap in de Rekenkamer – actief was¹⁶.

Dat een dergelijke lange homogene carrière vooral in de Rekenkamer voorkwam, heeft misschien te maken met de specifieke technische expertise van de ambten in deze financiële en boekhoudkundige controle-instelling. De ervaring die iemand in 40 jaar had opgebouwd, kon niet zomaar worden vervangen. Op die manier werd zo'n specialist in zekere zin het slachtoffer van zijn eigen capaciteiten.

¹¹ GONZALEZ (E.), *L'heure de la retraite a sonné: les serviteurs de l'Hôtel du duc d'Orléans en fin de carrière (fin XIVe - fin XVe siècle)*, in: *Les serviteurs de l'État au Moyen Âge*. (XXIXe Congrès de la Société des Historiens Médiévistes de l'Enseignement Supérieur Public, Pau, mai 1998), Parijs, 1999, pp. 257-268: het was duidelijk de hertog die besliste of een ambtenaar op rust mocht (of moest) worden gesteld.

¹² De hertog van Bourgondië was in dit verband trouwens guller dan die van Orléans: GONZALEZ, *L'heure de la retraite*, pp. 264, 268; een mogelijk alternatief was dat de vorst een zoon of neef van de ex-ambtenaar in een officie benoemde zodat die zijn verwant kon onderhouden.

¹³ In 1477 werd bijvoorbeeld Jan van Melle terechtgesteld door de opstandelingen terwijl mr. Gillis van de Woestine op last van de hertog werd geëxecuteerd wegens (vermeende) sodomie; rekenmeester Roland du Bois speelde zijn ambt kwijt wegens corruptie en mr. Jan van den Driessche werd afgezet, waarschijnlijk wegens corruptie of hoogverraad: DUMOLYN, *Het hogere personeel*, pp. 867-872, 1132-1134, 1317-1324.

¹⁴ BARTIER, *Légistes*, p. 66.

¹⁵ ADN, B17708; DUMOLYN, *Het hogere personeel*, pp. 940-944.

¹⁶ DUMOLYN, *Het hogere personeel*, pp. 833-837.

De Rekenkamer kende ook maar een beperkte promotiemogelijkheid. Uitwijking naar andere delen van het ambtenarenapparaat was niet zo gebruikelijk en de kans op promotie binnen deze kleine instelling zelf bleef steeds beperkt. Dat verklaart waarom met name een aantal auditurs of klerken, zoals bijvoorbeeld Victor van Ysemberghe en Jehan Aubert, zo moeilijk hun carrière verder konden uitbouwen. Dit kan echter ook te maken hebben met een gemis aan machtige patroons. Hoewel de zogenaamde bisschop van Jeruzalem, vorstelijk biechtvader, in 1425 bij de hertog was tussengekomen om voor Jehan Aubert een loonsverhoging te bepleiten¹⁷, is ook die laatste er nooit in geslaagd tot het hoogste ambt van de Rekenkamer van Rijsel op te klimmen.

Soms ontstonden er langdurige conflicten over benoemingen binnen de centrale instellingen. Victor van Ysemberghe begon als klerk van rekenmeester Tristram le Stier (circa 1429-1438). Op 26 oktober 1438 kreeg hij een commissiebrief als klerk in de Rekenkamer van Rijsel, ter vervanging van wijlen Henry des Guetz. Aanvankelijk was hij klerk zonder wedde. Pas in 1443 werd hij benoemd tot gewone klerk met wedde, met de belofte dat na de dood van auditeur Jehan Aubert diens wedde naar Jehan Malet zou gaan, op dat moment auditeur aan het salaris van een klerk. Het salaris van die laatste zou dan aan Ysemberghe toekomen, die net zoals hij 'klerk en auditeur zou worden'. Zo gebeurde het ook allemaal in 1444. Na de dood van auditeur Jehan Aubert op 16 augustus 1444 werd Jehan Malet auditeur en nam Ysemberghe diens statuut in. Dat werd op 15 januari 1448 nog eens bevestigd. Victor van Ysemberghe had het statuut van auditeur maar voerde het werk van een klerk uit en kreeg slechts een wedde van 100 *francs* per jaar. Na de dood van Jehan Malet was Ysemberghe op 14 april 1463 auditeur geworden, maar zijn collega Robert de Boulogne ging tegen die beslissing bij de hertog in beroep. Hij bezat namelijk hertogelijke brieven van 1461, bevestigd na het overlijden van Malet, waarin hem de eerste plaats van auditeur was beloofd en alle voorafgaande beloften dienaangaande waren verbroken. Volgens Boulogne was Ysemberghe dus op frauduleuze manier in functie getreden. Die laatste merkte op dat hij sinds 1429 in de kamer actief was en dat hij brieven van 1447 had, gecorroboereerd in 1452, die hem het auditeurschap verzekerden. Op 14 juni 1463 sprak de hertog zich uit in het voordeel van Ysemberghe. Hij werd nogmaals op 8 april 1468 door Karel de Stoute in zijn ambt van auditeur bevestigd.

¹⁷ *Ibid.*

Op 24 mei 1472 gaf de hertog ondanks de eerdere belofte aan Boulogne toch opnieuw de voorkeur aan Victor van Ysemberghe, en dat wegens zijn 34 dienstjaren en zijn kennis van het Diets. Bijgevolg werd die laatste nu eindelijk tot rekenmeester benoemd, weliswaar aan het salaris van een auditeur maar met uitzicht op de eerste vacante plaats van gewoon meester. Boulogne werd auditeur zonder wedde op de plaats die Ysemberghe vacant had gelaten. De oprichting van de Rekenkamer van Mechelen in 1473 betekende voor Victor eindelijk het reguliere rekenmeesterschap, dat hij ook na de terugkeer van die instelling naar Rijsel zou blijven behouden. Uiteindelijk deed hij op 10 oktober 1485 afstand van zijn ambt van rekenmeester, ten voordele van Gerard de la Roche, die hem in ruil daarvoor een levenslang pensioen van 100 lb. van 40 gr. moest betalen¹⁸. Victor van Ysemberghe had alle trappen van de hiërarchie doorlopen en moest daarvoor een hardnekkige strijd voeren met zijn concurrent Robert de Boulogne. Zijn finale overwinning was er één van de ervaring en de rationele bureaucratie tegen de gepatroneerde buitenstaander, van efficiëntie, kunde en talenkennis tegen patrimonialisme. Tenminste, dat is één mogelijke interpretatie... Misschien beschikte Ysemberghe gewoon zelf over machtiger patroons en riep hij slechts een soort rationaliserende argumentatie in.

Het feit dat dit vertoog werd gebruikt, is op zich echter al veelzeggend. De strijd tussen de 'bureaucratische' en de 'patrimoniale' tendensen – om het begrippenapparaat van Max Weber te gebruiken¹⁹ – was in de zich ontwikkelende instellingen van de 'moderne' gecentraliseerde feodale staat reëel en zou dat nog eeuwenlang blijven. De beperkte uitvalsmogelijkheden voor ambitieuze personeelsleden van de Rekenkamers en de algemene aantrekkelijkheid van de te verdele functies gaven in elk geval af en toe aanleiding tot hartstochtelijke en langdurige conflicten en processen. Het conflict tussen Robert de Boulogne en Victor van Ysemberghe is zo'n typisch voorbeeld van het soort ruzies dat in de Rekenkamer soms werd uitgevochten²⁰. Dat soort geschillen kwam zoals gezegd wel voor in de Rekenkamer, maar

¹⁸ DUMOLYN, *Het hogere personeel*, pp. 1325-1328.

¹⁹ Zie hiervoor de recente inleiding van KALBERG (S.), *Max Weber's Comparative-Historical Sociology*, Cambridge, 1994.

²⁰ Dergelijke peripetieën werden al uitvoerig verhaald in de studie van Leclercq, die daar bijzonder veel aandacht aan schonk, zodat we ons tot een enkel voorbeeld kunnen beperken: LECLERCQ (F.), *Étude du personnel de la Chambre des Comptes de Lille sous les ducs de Bourgogne*, onuitgegeven verhandeling École des Chartes, Parijs, 1958, pp. 55-58.

slechts heel uitzonderlijk in de Raad van Vlaanderen – of ze kwamen er in elk geval niet aan de oppervlakte. Het was bovendien een tendens die zich vooral in de tweede helft van de vijftiende eeuw ontwikkelde.

De homogene carrières die in de Rijksse Rekenkamer regelmatig voorkwamen, bleven in de Raad van Vlaanderen trouwens zeer uitzonderlijk. Het was wel duidelijk zo dat wie die instelling eenmaal kon binnendringen, er ook bleef tot het einde van zijn loopbaan – of tot het einde van zijn dagen. Het kwam daarentegen hoogst zelden voor dat iemand het raadsheerschap als eerste belangrijk ambt uitoefende. De meeste raadsheren van de Raad van Vlaanderen gingen eerder aan de slag als baljuw, ontvanger of secretaris of als stadspensionaris. Een advocaat-fiscaal als mr. Gilles de Lannoy begon daarentegen wel direct in de Raadkamer, wat waarschijnlijk aan zijn specifieke competenties was te danken²¹. Ook personen zoals mr. Baude Simon, die binnen het Bourgondisch staatsapparaat een homogene carrière doorliepen – of die met andere woorden enkel binnen de Raad van Vlaanderen of de Rekenkamer van Rijsel hadden gewerkt – beschikten vermoedelijk meestal over een specifieke kennis of competentie. Een briljante jurist kon waarschijnlijk na een korte carrière als stadspensionaris of advocaat of procureur van private partijen direct als raadshere in de Raadkamer worden opgenomen. Vaak, zoals in het geval van mr. Baude Simon, bezat dat soort ambtenaren ook een of andere kerkelijke prebende die hen een extra materiële zekerheid gaf²². Die kwestie brengt ons echter al bij het volgende punt: de zogenaamde ‘voorcarrières’ en ‘nacarrières’ in relatie tot de loopbaan in Raad- en Rekenkamer.

3. EEN TYPOLOGIE VAN HET CARRIÈREVERLOOP?

Door middel van kwantificeerbare categorieën die we in ons onderzoek aan elke prosopografische fiche toevoegden, hebben we nagekeken welke voornaamste andere functies de ambtenaren uit onze onderzoekspopulatie hebben uitgeoefend, zij het voor, na of tijdens de ‘hoofdcarière’ in Raad- en Rekenkamer (tabellen I en II²³).

²¹ DUMOLYN, *Het hogere personeel*, pp. 1090-1093.

²² *Ibid.*, pp. 1217-1218.

²³ 0 (onbekend), M (militair), H (hoffunctie of centrale functie zoals rekwestmeester), S (secretaris), B1 (belangrijke baljuwscarière: d.i. zowel qua belang als hoeveelheid van de posten), B2 (beperkte baljuwscarière), F1 (belangrijke carrière in financiën), F2 (beperkte financiële carrière), AP (advocaat of procureur van partijen), L (lokaal: schepen etc.), P (pensionaris), RK (Rekenkamer), BRA (functie in Brabant), FR (in dienst van de koning van Frankrijk), HOL (functie in Holland), ZEE (functie in Zeeland), C (actieve kerkelijke functie).

Tabel I: De voornaamste andere functies uitgeoefend door het hogere personeel van Raad- en Rekenkamer (1419-1477)

Absoluut			Percentage		
	Functie andere1	Functie andere2		Functie andere1	Functie andere2
0	16	80	0	12,60	62,99
M	1	3	M	0,79	2,36
H	19	9	H	14,96	7,09
S	20	2	S	15,75	1,57
B1	12	1	B1	9,45	0,79
B2	6	4	B2	4,72	3,15
F1	13	2	F1	10,24	1,57
F2	8	5	F2	6,30	3,94
AP	7	1	AP	5,51	0,79
L	8	6	L	6,30	4,72
P	6	6	P	4,72	4,72
RK	1	1	RK	0,79	0,79
BRA	1	1	BRA	0,79	0,79
HOL	2	4	HOL	1,57	3,15
ZEE	1	1	ZEE	0,79	0,79
FR	4	1	FR	3,15	0,79
C	2	0	C	1,57	0,00
Totaal	127	127		100,00	100,00

Tabel II: De voornaamste andere functies uitgeoefend door het hogere personeel van Raad- en Rekenkamer (1419-1477), uitgesplitst over beide instellingen (absolute waarden)

	Functieandere 1		Functieandere 2	
	RK	RVV	RK	RVV
0	7	9	22	58
M	0	1	0	3
H	2	17	4	5
S	8	12	1	1
B1	0	12	0	1
B2	0	6	0	4
F1	7	6	1	1
RK	0	1	0	1
ZEE	0	1	0	1
FR	1	3	1	0
C	0	2	0	0
Totaal	32	95	32	95

Als conclusie kunnen we stellen dat de belangrijkste nevenfuncties voor de hele populatie in aflopende volgorde het secretarisambt, de andere hofambten²⁴, de voorname baljuwsambten²⁵ en de belangrijke financiële functies waren²⁶, gevolgd door in mindere mate het domaniale ontvanger- of baljuwschap, de lokale pensionarisambten of schepenmandaten en de post van private procureur of advocaat. In tweede orde²⁷ springen vooral de lokale ambten en de hofambten in het oog. Als we het personeel van respectievelijk de Raad- en Rekenkamer van elkaar isoleren, wekt het weinig verbazing dat de leden van laatstgenoemde instelling hun gading overwegend in financiële ambten vonden, hoewel ook een post in de hertogelijke kanselarij gegeerd was²⁸. De hogere personeelsleden van de Raad van Vlaanderen waren in hoofdzaak baljuw, secretaris of stadspensionaris geweest.

In de Rekenkamer van Moulins wou men het liefst iemand die al een gevarieerde administratieve carrière achter de rug had, al waren er ook anderen²⁹. Een ambt in die Rekenkamer stond een *cumul* met een functie als secretaris, baljuw of kastelein in dienst van dezelfde vorst zeker niet in de weg. De absenties waartoe dit leidde, hadden weliswaar hun effect op de werking van de instelling³⁰. Dat zoiets in Rijsel niet het geval was, pleit alvast voor het meer 'moderne' en 'rationele' karakter van de Vlaamse controle-instelling. Zoals ook gebeurde in de Rekenkamer van Parijs, werden sommige officieren in Moulins bovendien benoemd als beloning voor bewezen diensten zodat ze hun functie niet echt uitoefenden, maar die eerder als een aanvulling van hun wedde beschouwden. Een indirect gevolg hiervan was de benoeming van boventallige rekenmeesters en auditeurs die dit

²⁴ Onder andere het rekwestmeesterschap van het hof.

²⁵ Zoals het baljuwschap van Gent, Brugge, Ieper.

²⁶ Zoals onder meer algemeen ontvanger van alle financiën, van Vlaanderen of Artesië, of penningmeester.

²⁷ De rangorde tussen de categorieën 'Functieandere1' en 'Functieandere2' – de vraag naar de belangrijkste nevenfunctie van het hogere personeel – blijft weliswaar in zekere mate subjectief.

²⁸ Hierbij moet men er rekening mee houden dat de auditeurs en klerken van de Rekenkamer in feite ook secretarissen waren.

²⁹ MATTEONI, *Servir le prince*, p. 359.

³⁰ MATTEONI (O.), *L'apport de la prosopographie à la connaissance des carrières des officiers de la Chambre des Comptes de Moulins (environ 1450 et environ 1530)*, in: J.-Ph. GENET & G. LOTTES (ed.), *L'état moderne et les élites. XIIIe-XVIIIe siècles. Apports et limites de la méthode prosopographique* (Actes du colloque international CNRS-Paris I, 16-19 octobre 1991), Parijs, 1996, p. 128.

werk moesten opvangen. In Rijsel kwam een dergelijke situatie niet voor. Een man als Guy Guilbaut verkreeg weliswaar een dergelijke 'ere'-benoeming, maar hij werd daarvoor geenszins betaald en vervulde het ambt pas nadat hij aan al zijn eerdere officies had verzaakt³¹.

Het is weinig zinvol om hier zonder enige rangorde een exhaustief overzicht te geven van allerlei posten en ambten waarin de leden van onze populatie voorkwamen³². Interessanter lijkt een soort typologie waarin de dynamiek van de loopbaanontwikkeling tot uiting komt, nu we immers al over een algemeen kwantitatief beeld beschikken. Jan van Rompaey maakte een aantal grote onderverdelingen in de loopbaan van de Vlaamse baljuws, waaronder een 'homogene' en een 'heterogene' variant³³. Hierbij formuleerde hij ook een aantal assumpties over de plaats van hun eventuele functies in de Raadkamer binnen dat carrièreverloop. Zo veronderstelde Van Rompaey dat het ambt van soeverein-baljuw voor topambtenaren als Jacob van Lichtervelde en Monfaut van Esen slechts een aanloop betekende om deel uit te gaan maken van de Raadkamer. Wouter Merciaen, een ander voorbeeld uit onze populatie, was anderzijds slechts korte tijd procureur-generaal van Vlaanderen, als een soort zijsprong in zijn verder bijna homogene baljuwscarière. Voor een Diederic Mont was zijn ambt bij het Openbaar Ministerie dan weer een duidelijke bekroning van zijn loopbaan. Anderen, zoals Jan van den Berghe en Jan Camphin, combineerden baljuw- en raadsherschap met lokale mandaten, respectievelijk in de schepenbanken van het Vrije en van Brugge³⁴. De mogelijkheden en verschillen in de dynamiek van de carrières waren dus veelvuldig.

Een al te strakke schematisering of ideaaltyping is niet wenselijk, maar toch lijkt het mogelijk de carrières van het hogere personeel van Raad- en Rekenkamer in bestaande typologieën van vergelijkbare laat-middeleeuwse sociaal-professionele groepen in te passen. Daarbij moeten we verder gaan dan het puur formele vlak. Kunnen we verbanden

³¹ DUMOLYN, *Het hogere personeel*, pp. 1032-1039.

³² Zoals bij LECLERCQ, *Étude du personnel*, pp. 65-75.

³³ VAN ROMPAEY (J.), *Het grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen tijdens de Bourgondische periode* (VKAWLSB, KL, 62), Brussel, 1967, pp. 211-218.

³⁴ *Ibid.*, pp. 224-234; Van Rompaey probeerde de cumulaties tussen het baljuwsambt en lokale schepenfuncties te verklaren door erop te wijzen dat ze in bijna alle gevallen betrekking hadden op het Brugse Vrije en dat daar de schepenen zeer talrijk waren zodat de mogelijkheid bestond om tegelijk nog een ander ambt waar te nemen. In andere schepenbanken zou deze mogelijkheid er niet zijn geweest; zie ook BLOCKMANS (W.), *De volksvertegenwoordiging in Vlaanderen in de overgang van Middeleeuwen naar nieuwe tijden (1384-1506)*, (VKAWLSKB, KL., 90), Brussel, 1978, pp. 87-89.

leggen tussen het soort loopbaan en een ruimere sociale vraagstelling? De meeste vorstelijke ambtenaren van dit niveau waren ook op de eerste plaats ambtenaar. Hun leven stond in het teken van de vorstelijke dienst. Ze ontleenden er een groot deel van hun 'identiteit' aan. Voor andere ambtenaren was het ambt daarentegen slechts één van hun activiteiten. Of ze pachtten het officie uit puur gewin, zonder te azen op een verdere carrière, of ze gebruikten het officie enkel omdat het nuttig was voor hun privé-doeleinden. De schema's die al door andere auteurs werden gebruikt, zijn niet afdoende aangepast aan de Vlaamse situatie³⁵. We stellen volgende indeling voor:

1. De homogene financiële carrière: private klerk – lokale ontvanger – centrale ontvanger – personeelslid van de Rekenkamer
2. De homogene juridische carrière: bijvoorbeeld baljuw – personeelslid van de Raad van Vlaanderen
3. De heterogene juridische carrière: bijvoorbeeld stadspensionaris / privaat procureur – personeelslid van de Raad van Vlaanderen
4. De heterogene juridisch-administratieve carrière: bijvoorbeeld secretaris – raadsheer – rekwestmeester van het hof
5. De volledig gemengde carrière.

2.1 De homogene financiële carrière

De meeste Vlaamse rekenmeesters – en ook de meeste andere hoge financiële ambtenaren – waren hun loopbaan helemaal onderaan de ladder begonnen, als private klerk van een andere financiële officier. Het private klerkschap was een leerschool van de praktijk die zowel de vervelende administratieve klusjes inhield – het grosseren van rekeningen, het bijhouden en nakijken van kwitanties en dergelijke – als relatief verantwoordelijke opdrachten waarbij hertogelijke brieven of grote sommen geld moesten worden afgeleverd. Zo moest Berthelmy a la Truye, toen hij nog een kleine klerk was van de algemeen ontvanger van Vlaanderen en Artesië, vorstelijke brieven overal in Vlaanderen overmaken aan de lagere ontvangers en al wie het aanbelangde³⁶. De dagelijkse routine van de kleine klerk bestond afwisselend uit moeizame en riskante dienstreizen en uit geduldig schrijfwerk. De rekeningen

³⁵ Bv. MATTEONI, *Servir le prince*, p. 349; onderstaande typologie is eerder geïnspireerd op KERHERVE, *L'état breton*, II, pp. 798-805.

³⁶ ADN, B17611.

drukten het soms bijna poëtisch uit: in 1432 verkreeg de jonge Thomassin Malet een vorstelijke gift van 40 lb. van 40 gr. voor de 'grans paines et travaulx qu'il a eus et soustenues par cy devant en la compaignie de son dit maistre et ailleurs en la sollitude de certaines escriptures touchans les besongnes et affaires de mon dit seigneur'³⁷.

Het belang van de opleiding van de *petits clerics*, de ware werkmieren van de Bourgondische staat, kan niet voldoende worden benadrukt als zeer frequente eerste fase van een loopbaan in hertogelijke dienst. Men kreeg er de mogelijkheid om het vak te leren, zonder direct zelf de zware persoonlijke financiële medeverantwoordelijkheid te moeten dragen die de meeste financiële ambten in de Bourgondische administratie zo riskant maakte (maar voor handige jongens natuurlijk ook aantrekkelijk). Naast het aanleren van alle administratieve technieken en trুকjes, kon men er ook inzicht verwerven in het 'financiële netwerk' van de Bourgondische staat, leren omgaan met sjoemelende lokale ontvangers, terughoudende stedelijke overheden en Brugse of Genuese bankiers.

Een klerk met wat ervaring – zoals de ongeveer 25-jarige Thomassin Malet in 1435 – werd al eens met een nog meer vertrouwelijke, verantwoordelijke of eerbare taak belast, zoals voor de vorst uitstel van betaling gaan vragen aan de gravin van Namen of aan de abt van Sint-Bertijns. Of hij mocht samen met de Hofraad overleggen hoe men de inwoners van een bepaalde stad ertoe zou bewegen hun aandeel in een bede sneller te betalen. Die persoonlijke contacten, die netwerken of dat *sociale kapitaal* opbouwen³⁸, was onontbeerlijk voor elke geslaagde carrière. Zoals elke vorm van opleiding voegde de leerschool van de kleine klerk ook een meritocratisch element toe aan de rekrutering voor het financiële apparaat. Financiële posten waren dus niet uitsluitend weggelegd voor rijke handelaars, bankiers of speculanten die de Bourgondische administratie konden binnenstappen, geruggensteund en gewaarborgd door het eigen vermogen. Vanuit het vorstelijk standpunt had het aanwerven van jongemannen in 'staatsdienst' weliswaar het nadeel dat ze nog over weinig ervaring beschikten, maar

³⁷ ADN, B1945, f° 103r.

³⁸ We hanteren de sociaalwetenschappelijke terminologie van BOURDIEU (P.), *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip*, Amsterdam, 1992, die de 'sociale uitwisselingen' tussen verschillende 'kapitaalsoorten' bestudeerde: 'economisch kapitaal' (geld, productiemiddelen...), 'sociaal kapitaal' (naam, netwerken), 'politiek kapitaal' (machtsmiddelen), 'symbolisch kapitaal' (de perceptie van de andere kapitaalsoorten, bv. eer).

daar stond tegenover dat ze 'alles verschuldigd waren aan hun meester', met wie ze vaak ook onder hetzelfde dak leefden. Trouw en gehoorzaamheid bleven zeer belangrijke elementen³⁹.

2.2. *De homogene juridische carrière*

Hier gaat het vooral om officieren die de stap konden zetten van het vorstelijke baljuwsambt – een 'centraal' ambt op het 'lokale' niveau – naar de Raadkamer. Een belangrijk type dat we in dit geval onderscheiden is dat van de edelman, vaak afkomstig uit de 'lagere' of 'nieuwere' adel maar soms ook uit oude geslachten. Hij ontleende zijn 'economisch' en 'politiek' kapitaal – met andere woorden zijn inkomsten en machtspositie – weliswaar grotendeels aan de vorstelijke dienst, maar beschikte gezien zijn status nog steeds over heerlijke autoriteit, een soort *symbolisch kapitaal* dat de staatsmacht kon ondersteunen en dus ook van belang was voor een instelling als de Raad van Vlaanderen. Onder die edellieden bevonden zich trouwens vaak personen met een goede kennis van het lokale gewoonterecht. De gekende costumier Jan van den Berghe was bijvoorbeeld iemand die ondanks de vele zwaarwichtige opdrachten die de hertogen hem voortdurend toevertrouwden, toch het grootste deel van zijn carrière op lokaal vlak had gemaakt. Hij was schepen van het Brugse Vrije en vervulde verschillende hertogelijke baljuwsambten, vooral in westelijk Vlaanderen. Het lijkt alsof hij uiteindelijk als raadsheer werd opgevorderd door de vorsten die zijn rijke ervaring nodig hadden. Zijn juridisch-literaire productie suggereert dat men hem in zijn tijd als een bijzonder competente jurist beschouwde, al was hij niet universitair geschoold⁴⁰.

Ook Geraert van Maldegem bekleedde als niet-universitaire en adellijke ambtenaar karakteristiek een aantal baljuwsambten vooraleer in de Raadkamer te worden opgenomen⁴¹. Jacob van Hemsrodes carrière kende een gelijkaardig verloop. Voor hij raadsheer werd, nam hij een belangrijke baljuwsfunctie waar, met name te Ieper. En gelijktijdig met zijn raadsheerschap was hij in 1453 nog voor korte tijd baljuw van Gent, duidelijk als een overgangsfiguur in de context van de burgeroorlog: voor 36 dagen activiteit als baljuw kreeg hij wel 36 gouden schilden⁴². Ook niet-adellijke raadsheren konden ervaring hebben

³⁹ AUTRAND, *La force de l'âge*, pp. 208-209.

⁴⁰ DUMOLYN, *Het hogere personeel*, pp. 850-859.

⁴¹ *Ibid.*, pp. 1110-1113.

⁴² *Ibid.*, pp. 1048-1051.

opgedaan in het baljuwsambt. Willem de Zadelare onderbrak zijn raadsheerschap enkele jaren om tussen 1428 en 1431 eerst baljuw van Dendermonde en vervolgens baljuw van Oudenaarde te worden. Intussen was hij trouwens ook rekwestmeester van het hof. Later kwam hij de Raad van Vlaanderen opnieuw binnen als advocaat-fiscaal. De laatste jaren van zijn carrière, toen hij al minstens zeventig of tachtig moet zijn geweest, bracht hij door als raadsheer-commissaris, een minder intensieve baan dan gewoon raadsheer⁴³. Baljuws of ex-baljuws waren daar bijzonder voor geschikt omdat zij meer dan de raadsheren zelf mannen van het terrein waren die ervaringen hadden met het lokale rechtswezen.

2.3. *De heterogene juridische carrière*

Het 'heterogene' aan dat type carrière heeft betrekking op de dienstbaarheid aan lokale overheden of private (rechts-)personen en niet uitsluitend aan de vorst. Mr. Andrieu Colins, de latere president van de Raad van Vlaanderen, begon zijn loopbaan als pensionaris in dienst van het Brugse Vrije tijdens de tweede helft van de jaren 1440. Zonder twijfel was het in die functie dat hij tijdens vergaderingen van de Vier Leden van Vlaanderen bij vorstelijke dienaars opviel door zijn kwaliteiten⁴⁴. Vooral Gentse stadspensionarissen, de voornaamste in de onderlinge hiërarchie van lokale dienaren van de wet, maakten op een bepaald moment de overstap naar het centrale niveau. De carrière van mr. Simon van Formelis is in de literatuur al een klassiek voorbeeld van dat verschijnsel⁴⁵. Ook de latere president mr. Gillis van de Woestine begon zijn loopbaan als Gents stadspensionaris⁴⁶. Mr. Ysaac Zunnekin maakte de overstap van pensionaris naar personeelslid van de Raad van Vlaanderen. Als procureur-generaal van Vlaanderen ontpopte hij zich als één van de hardnekkigste voorvechters van het centralisme⁴⁷.

⁴³ *Ibid.*, pp. 1331-1335.

⁴⁴ *Ibid.*, pp. 916-921. Pensionarissen werden niet noodzakelijk uit de eigen stad of kasselrij gerekruteerd, Colins kwam uit de streek van Veurne en niet uit het Brugse Vrije.

⁴⁵ *Ibid.*, pp. 979-983; zie ook BOONE (M.), *Formelis (Formelles, Fourmeles, Fourmellis, Fremelis, Fromelis, Frome lles) (Simon van)*, in: *Nationaal Biografisch Woordenboek*, 13, Brussel, 1990, kol. 286-292 en ROGGHÉ (P.), *De Gentse klerken in de XIVe en XVe eeuw. Trouw en verraad*, in: *Appeltjes van het Meetjesland*, 11, 1960, pp. 5-142, passim voor vele voorbeelden van dit fenomeen dat ook al in de veertiende eeuw voorkwam.

⁴⁶ DUMOLYN, *Het hogere personeel*, pp. 1317-1324.

⁴⁷ *Ibid.*, pp. 1336-1337.

Lieven van de Wincle, die tussen 1422 en 1432 het ambt van procureur-generaal van Vlaanderen vervulde, was eigenlijk vooral als private procureur actief geweest. Tenminste, dat kunnen we afleiden uit het feit dat hij al in 1408 optrad als substituut van de procureur-generaal, nog in 1437/38 werd vermeld als procureur van de stad Haaltert en verder geen ambten vervulde in vorstelijke of stedelijke dienst⁴⁸. Pieter van der Meersch was advocaat van de Kasselrij Veurne geweest vooraleer hij raadsheer-commissaris voor de Raadkamer werd⁴⁹. Mr. Joris Nevelinc legde in 1428 de eed af als particuliere advocaat in de Raad van Vlaanderen⁵⁰. Waarschijnlijk waren er nog wel meer dergelijke gevallen: raadsheren die eerst een tijdje aan de balie van de Raadkamer actief geweest waren als procureur of advocaat van partijen. Omdat de vermeldingen van procureurs niet zo gemakkelijk opspoorbaar zijn in de omvangrijke reeks van de registers van Akten en Sententiën van de Raadkamer en we die bronnen daar niet systematisch op konden uitpluizen, is er hier vermoedelijk een *dark number*.

2.4. De heterogene juridisch-administratieve carrière

Als we het werkelijk Bourgondische 'centrale' niveau, zeker vanaf de regeringsperiode van Filips de Goede, onderscheiden van het 'regionale' niveau van de specifiek Vlaamse instellingen, moeten de hoffunctionarissen en ook de secretarissen van de kanselarij van 'Bourgondië-Vlaanderen' tot het eerste worden gerekend⁵¹. Als primaire 'administratoren' van de Bourgondische staat vormden de secretarissen een polyvalent en multi-inzetbaar korps die in alle andere administratieve niveaus doordrongen, en dus ook in de provinciale instellingen. Francine Leclercq stelde al vast dat het rekenmeesterschap vaak de kroon op een financiële topcarrière was, maar ook voor secretarissen een mooi eindpunt vormde⁵². Secretarissen waren – niet onverwacht – de belangrijkste verbindingsagenten tussen de verschillende onderdelen van de Bourgondische administratie. De overstap van het secretarisambt naar een functie in de Rekenkamer was dus vrij normaal. Dat was

⁴⁸ *Ibid.*, pp. 1310-1311.

⁴⁹ *Ibid.*, pp. 1129-1131.

⁵⁰ *Ibid.*, pp. 1158-1159.

⁵¹ In feite zou men ook de Rekenkamer van Rijsel tot het 'centrale' niveau kunnen rekenen, vermits deze instelling over meerdere gewesten bevoegd was.

⁵² LECLERCQ, *Étude du personnel*, p. 89.

onder andere het geval bij mr. Loys en mr. Guillaume Dommessent (die direct rekenmeester werden)⁵³. Mr. Alart de la Porte is een ander voorbeeld van een secretaris die de Rekenkamer direct op het hoogste niveau kon binnendringen⁵⁴. In het jaar 1400 werd Daniel Alaerts rekenmeester maar bleef tegelijkertijd zijn ambt van hertogelijk secretaris behouden. Volgens Filips de Stoute echter was het niet 'acoustumé de tenir et exercer les deux offices de secretaire et maistre de noz comptes ensemble'⁵⁵. Nochtans behield Alaerts beide titels samen tot 1402, toen hij van het rekenmeesterschap werd ontheven en een benoeming kreeg als raadsheer van de Raad van Vlaanderen⁵⁶.

Vele 'secretarissen' hebben echter nooit een werkelijke rol gespeeld in de activiteiten van de kanselarij of zetten zelden hun signatuur onder een akte. Omgekeerd waren ook niet alle ondertekenaars van de oorkonden noodzakelijk secretarissen⁵⁷. De *titel* van secretaris getuigde in elk geval van het vertrouwen dat de hertog in iemand had en bracht voor de drager belangrijke voordelen met zich mee⁵⁸. Hoe groter dat vertrouwen – of de perceptie ervan door de buitenwereld – hoe groter iemands marktwaarde als *machtsmakelaar*⁵⁹. Cockshaw oordeelde bovendien dat de secretarissen zich slechts weinig onderscheidden van het hertogelijk ambtenarenkorps in het algemeen, vermits ze volgens de omstandigheden verschillende functies konden uitoefenen⁶⁰. Voor de meeste secretarissen was het kanselarij-ambt het hoogtepunt van hun loopbaan, hoewel sommigen – onder wie Daniël Alaerts, Loys en Guillaume Dommessent, Alart de la Porte en Simon de le Kerrest – het rekenmeesterschap bereikten en anderen griffier bij de Raad van Vlaanderen werden, zoals Jan Wielant en Joris Baert. Nog andere secretarissen werden eerst baljuw en dan raadsheer (Pauwels van Overtvelt)⁶¹. Sommige secretarissen van de kanselarij van Bourgondië-Vlaanderen waren ook voor bepaalde periodes verbonden aan de apart gebleven kanselarij van Brabant. Dat was het geval voor onder andere Jan van Gent, Alart de la Porte en Simon de le Kerrest⁶². Die grote

⁵³ DUMOLYN, *Het hogere personeel*, pp. 937-944.

⁵⁴ *Ibid.*, pp. 1177-1183.

⁵⁵ LECLERCQ, *Étude du personnel*, p. 75.

⁵⁶ DUMOLYN, *Het hogere personeel*, pp. 807-815.

⁵⁷ COCKSHAW (P.), *Le personnel de la chancellerie de Bourgogne-Flandre sous les ducs de Bourgogne de la maison de Valois, 1384-1477* (SL, 79), Kortrijk-Heule, 1982, p. 80.

⁵⁸ *Ibid.*, p. 81.

⁵⁹ DUMOLYN, *Het hogere personeel*, pp. 475-477.

⁶⁰ COCKSHAW, *Le personnel de la chancellerie*, p. 226.

⁶¹ *Ibid.*, p. 103.

⁶² *Ibid.*, p. 115.

mobilititeit en inzetbaarheid is een graadmeter voor hun capaciteiten en het vertrouwen dat de vorst in hen had. Het is dan ook niet toevallig dat ze hun carrière in de hoogste regionen van het staatsapparaat beëindigden.

Er waren verder ook de verschillende functies aan het hof van de hertog⁶³. In tegenstelling tot de lagere functies, zoals *clerc d'offices*, die sommige personeelsleden in een vroeg stadium van hun carrière uitoefenden en die waarschijnlijk vooral de functie van 'springplank' hadden, is het hier vooral het raadsheer-rekwestmeesterschap, een belangrijk politiek ambt, dat ons interesseert⁶⁴. Mr. Frans van Gent maakte in de jaren 1430 deel uit van de Raad van Vlaanderen, om daarna carrière te maken op het centrale niveau, als raadsheer en rekwestmeester verbonden aan de Hofraad/Grote Raad van de hertogen van Bourgondië. Een aantal jaren kon hij beide raadsheerschappen cumuleren, maar uiteindelijk verdween hij uit de provinciale raad (trouwens ongeveer op het moment dat zijn broer er zijn intrede deed). Hij was ook toegevoegd aan de regentschapsraden over de Landen van Herwaarts Over van respectievelijk 1442-1443 en 1454. In 1438 werd hij echter ook als secretaris vermeld⁶⁵. Er was in feite nog geen al te strikt onderscheid tussen dit 'provinciale' en het 'centrale' niveau, of tussen de precieze taken waarmee men een 'raadsheer', 'raadsheer-rekwestmeester' of secretaris eventueel kon belasten.

De raadsheren die terzelfdertijd ook het ambt van rekwestmeester aan het hof uitoefenden, waren waarschijnlijk net als de secretarissen gedroomde 'verbindingsagenten' tussen het hof en de provinciale administratie. Bekwame topambtenaren zoals mr. Frans droegen nu eens de ene, dan weer de andere titel, naargelang de vorst inschatte op welke positie hij hun capaciteiten het best kon inzetten.

⁶³ Een overzicht in: PARAVICINI (W.), *Soziale Schichtung und soziale Mobilität am Hof der Herzöge von Burgund*, in: *Francia*, 5, 1977, pp. 127-182, pp. 128-129.

⁶⁴ Over de raadsheren-rekwestmeesters aan het Bourgondische hof bestaan geen specifieke studies. Men behelpe zich met de algemene bemerkingen in de bijdragen van PARAVICINI, *Soziale Schichtung* en ID., *Structure et fonctionnement de la cour bourguignonne au XVe siècle*, in: PCEEB, 28, 1988, pp. 67-74 en met enkele oudere bijdragen over de Franse rekwestmeesters: GUILLOIS (A.), *Recherches sur les maîtres des requêtes de l'hôtel, des origines à 1350*, Parijs, 1909; BAILHACHE (G.), *Les Maîtres de Requêtes de l'Hôtel du roi depuis l'avènement de Jean le Bon jusqu'à l'édit de Compiègne, 1350 - août 1553*, in: PTENC, 1924, pp. 27-32.

⁶⁵ Over de in dit tijdvak nog onduidelijke scheiding tussen deze twee instellingen, zie: VAN ROMPAEY (J.), *De Grote Raad van de Hertogen van Boergondië en het Parlement van Mechelen* (VKAWLSKB, KL, 35, 73), Brussel, 1973, pp. 17-20 en passim.

2.5. *Gemengde carrières*

Deze laatste categorie omvat de loopbanen van mensen die zowel laveerden tussen verschillende 'sectoren' van de overheidsdienst (juridisch, administratief, financieel) als tussen verschillende niveaus (centraal, regionaal en lokaal). Te strakke typologieën zijn hier niet langer nuttig, maar de voorbeelden die we aanhalen, betreffen misschien wel de vanuit bepaalde opzichten meest interessante personen en patronen.

Niet enkel de overstap van de domaniale ontvangersfunctie naar de Rekenkamer kwam voor. Ook in de Raad van Vlaanderen waren een aantal specialisten van domein en financiën noodzakelijk. Christoffels Buridaen maakte bijvoorbeeld een bijna homogene ontvangersloopbaan vooraleer de Raad van Vlaanderen in de periode 1474-1477 op hem een beroep deed als raadsheer-commissaris. Hij inde verschillende malen beden, leentaksen en andere penningen en had een aantal lokale ontvangerijen onder zijn bevoegdheid. Het algemene ontvangerschap van Vlaanderen betekende voor hem de bekroning van zijn carrière. Die positie verleende duidelijk het recht op het gebruik van de titel van 'raadsheer'. De functie van raadsheer-commissaris bij de Raad van Vlaanderen, die hij enkele jaren later daarbij verwierf, betekende nog slechts een vergroting van zijn eer⁶⁶.

Ook mr. Jan van Gent, broer van de al vernoemde mr. Frans, kende een nogal grillige carrière. Uit het feit dat de vorst hem in 1436 adelde, en dat die adeldom uitzonderlijk ook erfelijk werd toegekend, kunnen we zijn waarde voor de vorst afmeten. Hij leek een man van vele kwaliteiten, die op verschillende posten inzetbaar was. Hij leek dus eigenlijk 'te goed' om een homogene carrière binnen één en dezelfde instelling te maken. We hebben zijn loopbaan zo goed als mogelijk gereconstrueerd, maar niet alles is even duidelijk. Misschien begon hij eind veertiende eeuw op het lokale vlak als schepen van het Brugse Vrije (tenzij dat betrekking heeft op zijn mogelijke gelijknamige vader). Meer aannemelijk lijkt ons dat hij tijdens die periode klerk van de baljuw van Gent was⁶⁷. Vanaf circa 1416 vinden we hem terug als hertogelijk secretaris. Begin 1419 was hij specifiek als secretaris toegevoegd aan de entourage van Filips, op dat moment nog graaf van Charolais. In de jaren 1419-1420 trad hij op als notaris en griffier van

⁶⁶ DUMOLYN, *Het hogere personeel*, pp. 900-904.

⁶⁷ De baljuw van Gent was op dat moment trouwens de uit het Brugse Vrije afkomstige edelman Danckaert van Ogierlande, cfr. VAN ROMPAEY, *Het grafelijk baljuwsambt*, p. 626.

de Raadkamer. In een dergelijke functie was het niet ongebruikelijk dat men terzelfdertijd ook effectieve secretaris bleef. Mr. Jan werd echter blijkbaar al spoedig opnieuw op andere terreinen ingezet. Pas na zijn opname in de adelstand werd hij voor korte tijd als raadsheer aan de Raad van Vlaanderen toegevoegd, blijkbaar om op eervolle wijze zijn carrière te kunnen bekronen, vooraleer hij enkele jaren later stierf⁶⁸.

Deze laatste voorbeelden van 'grillige' of 'wisselende' carrières hebben misschien niet toevallig betrekking op zeer invloedrijke, actieve en waarschijnlijk ook bijzonder competente en ambitieuze politici – of ze nu edelen, financiers of legisten waren – die in elk onderdeel van staat en administratie goede diensten konden bewijzen aan de centraliserende politiek van de vorst.

3. BESLUIT

Het ambtenarenapparaat specialiseerde en diversifieerde, waardoor er naast de 'vlakke loopbanen' binnen eenzelfde instelling of sector, ook ruimte kwam voor meer heterogene carrières. Voor vele jonge 'private klerken' was de administratie zelf de belangrijkste leerschool voor een verdere loopbaan. Die klerken verinnerlijkten al op vroege leeftijd de taal, de waarden en de patronen van denken en handelen eigen aan de staat. Een opvallende karaktertrek in deze loopbaanontwikkeling was nochtans het grote gemak waarmee men overstapte van de dienst van een 'particularistische' stad of kasselrij, naar die van een 'centralistische' overheid. Verschillende Vlaamse topjuristen vertoonden een dergelijk 'opportunistisch' gedrag.

In een andere publicatie willen we nog terugkomen op het belang van de opleiding en de studies voor een carrière in het ambtenarenapparaat. Hier volstaat het voorlopig te vermelden dat zowel een universitaire (juridische) studie als concrete ervaring met het gewoonterecht of financiële kwesties van belang waren voor de uitbouw van een carrière in de vorstelijke administratie⁶⁹. Het gebrek daaraan kon eventueel nog worden gecompenseerd door een adellijke titel, maar dat was minder sterk het geval dan tijdens de Hoge Middeleeuwen.

⁶⁸ DUMOLYN, *Het hogere personeel*, pp. 997-1002.

⁶⁹ Cfr. DUMOLYN, *Het hogere personeel*, pp. 542-547: ongeveer de helft van het hogere personeel van Raad- en Rekenkamer had geen universitair diploma maar beschikte dan meestal wel over financiële, gewoonterechtelijke of administratieve kennis en ervaring.

Kennis en ervaring waren dus belangrijk, maar een kennissenkring, een goede *patronus* en een netwerk van vrienden en magen die al in de administratie aanwezig waren, bleven zeker van even groot belang. Van een bureaucratie zoals Max Weber die voor ogen had, was in het Bourgondische staatsapparaat dus nog lang geen sprake⁷⁰. Een evolutie in die richting, gedragen door economische, sociale en politieke krachten, was nu echter duidelijk ingezet.

⁷⁰ Ook DE RIDDER-SYMOENS (H.), *Jan van Rompaey, Max Weber en de Bourgondische ambtenaren*, in: B.C.M. JACOBS & E.C. COPPENS (ed.), *Een rijk gerecht. Opstellen aangeboden aan prof. mr. P.L. Nève*, Nijmegen, 1998, pp. 323-339 kwam trouwens tot dezelfde conclusie.